

4. MEÄNKIELI

Vägmärken i Tornedalen skrivs på både svenska och på meänkieli.

Meänkieli är ett av Sveriges nationella minoritetsspråk. Namnet är en sammansättning av två ord som betyder vårt språk.

Innan språket fick sitt officiella namn kallades meänkieli ofta för tornedalsfinska, eftersom språket har ett starkt fäste i Tornedalen. Men meänkieli talas också i många andra områden i Sverige och numera benämns språket enbart meänkieli.

Hur kom meänkieli till Sverige?

Sedan urminnes tider har folk med olika språk rört sig fritt över gränserna på Nordkalotten, som utgörs av de nordligaste områdena i Norge, Sverige och Finland samt nordvästligaste Ryssland. Meänkieli har talats på båda sidorna om riksgränsen i norra Sverige och Finland mycket länge. Även på den norska sidan har kvänska, som har stora likheter med meänkieli, talats i många hundra år, kanske ännu längre.

Finland och Sverige var under 600 år samma land, ända fram till år 1809. Då förlorade Sverige ett krig mot Ryssland och därmed blev Finland en del av Ryssland under omkring hundra år. Tornedalen delades i två delar när Finland skildes från Sverige och gränsen mellan Sverige och det ryska storfurstendömet Finland gick rakt igenom ett område där de flesta människorna talade meänkieli. År 1917 blev Finland självständigt, men gränsen mellan Finland och Sverige ligger kvar där den drogs 1809. Sedan dess har språken på båda sidor om gränsen utvecklats i olika riktningar.

Försvenskning

I slutet av 1800-talet, under nationalismens tidsålder i Europa, ville regeringen etablera ett starkt svenskt och gemensamt språk i Sverige. Det innebar att man ville försvenska alla de folkgrupper som bodde i Sverige men som hade ett annat språk som modersmål, t.ex. samiska, meänkieli och finska. Svenska blev det enda undervisningsspråket i skolan. På vissa orter gick man så långt att man förbjöd barnen att tala sitt språk även under rasterna. De barn som fortsatte att tala sitt språk kunde bli bestraffade och få smisk med ris på rumpan eller få sitta i ett hörn ensamma, i en skamvrå. De skulle alltså skämmas för att de talade finska, meänkieli eller samiska.

Försvenskningen fortsatte ända in på 1960-talet och den ledde till att många tappade sitt modersmål. Många föräldrar slutade prata meänkieli med sina barn bl.a. eftersom språket hade lägre status än svenskan, för att man skämdes för att tala sitt språk. Man säger i dag att två generationer talare tappade sitt språk på grund av försvenskningsspolitiken. Vuxna i dag förstår kanske meänkieli när mormor eller farfar talar, men kan inte själva tala språket. Och även om man har talat språket hemma eller fortfarande gör det kan man ofta inte läsa eller skriva det, eftersom läsning och skrivning är kunskaper man vanligtvis får i skolan.

Nationellt minoritetsspråk

På 1980-talet började meänkielitalare att höja sina röster för att meänkieli skulle erkännas som ett eget språk. År 2000 fick meänkieli status som nationellt minoritetsspråk. I och med det fick man stärkta rättigheter till t.ex. modersmålsundervisning. Elever som tillhör minoriteten behöver inga förkunskaper i språket och det räcker med att en elev i klassen önskar modersmålsundervisning, så ska skolan ordna det. Men i praktiken begränsar ofta tillgången på lärare och läromedel möjligheterna att få undervisning i skolan.

I dag kan man studera meänkieli vid Umeå universitet. Där erbjuds både nybörjarkurser i meänkieli och fortsättningskurser för att få högskolekompetens. År 2017 kom den första A-kursen som gavs som distanskurs med 12 inskrivna studenter.

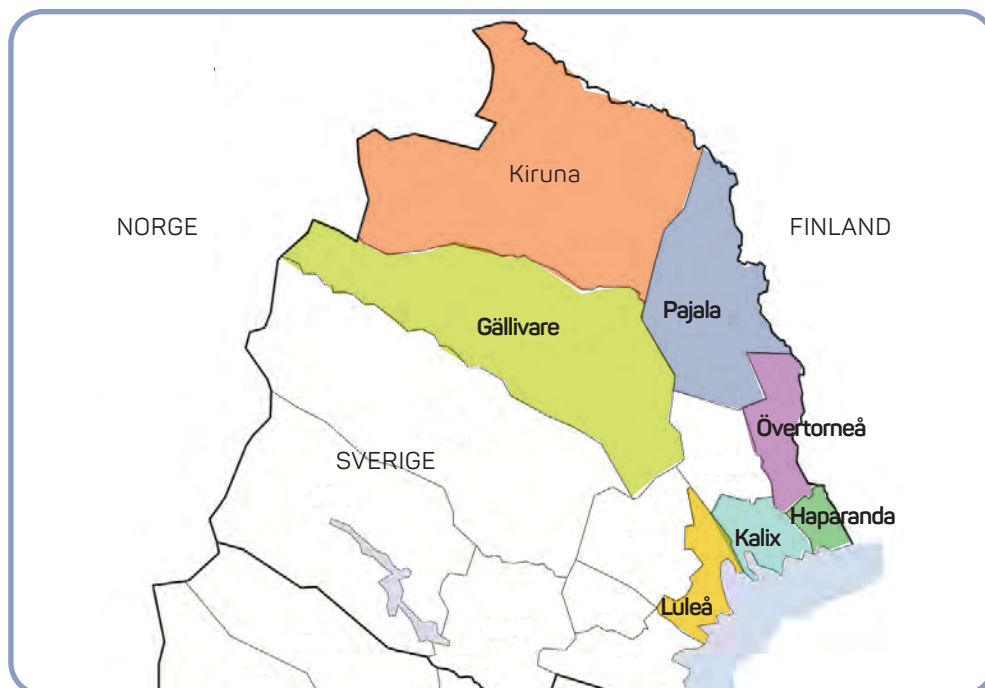
Inom förvaltningsområdet för meänkieli har invånarna speciella rättigheter. De har rätt att kommunicera med myndigheter på meänkieli, att låta sina barn gå i förskola och få äldreomsorg helt eller till väsentlig del på meänkieli. På Språkrådet arbetar man också med språkvård på meänkieli.

Områden där meänkieli talas

I Sverige talas meänkieli främst i kommunerna Gällivare, Haparanda, Pajala, Kiruna och Övertorneå. Men många har också flyttat söderut från de ursprungliga områdena och i dag bor det meänkielitalare över hela Sverige.

I minoritetslagen kallas minoriteten för tornedalingar. Men talarna kallar sig tornedalingar, lantalaiset eller kväner beroende på vilket område de kommer ifrån eller lever i. De människor som lever i och omkring Tornedalen kallar sig ofta tornedalingar. De som har levt i kommunerna i Malmfälten i århundraden

Karta över förvaltningskommunerna för meänkieli. Sedan 2019 är också Stockholm förvaltningskommun för meänkieli och sedan 2020 även Umeå.

kallar sig lantalaiset, medan de tornedalingar som under 1900-talet flyttade dit för att arbeta i gruvorna fortfarande räknar sig som tornedalingar. Hos kvänerna i nordligaste Norge är det många som har rötter i Tornedalen.

Antal talare

Eftersom det inte förs statistik över antalet talare av olika språk i Sverige vet man inte exakt hur många som talar meänkieli. Det har givetvis gjorts uppskattningar av hur många meänkielitalare det kan finnas i Sverige. De vanligast förekommande siffrorna bland tidigare uppskattningar ligger mellan 50 000 och 60 000 talare, skriver lingvisten Mikael Parkvall i "Sveriges språk i siffror – vilka språk talas och av hur många?". Samtidigt måste man hålla isär begreppen talare av meänkieli och personer som har meänkieli som modersmål. Enligt Parkvall är 40 000 en sannolik övre gräns för antalet modersmålstalare, men antalet talare är förstås fler. Enligt Tornedalingarnas Riksförbund finns det cirka 75 000 talare av meänkieli i Sverige. Kanske är de ännu fler.

Språkets ursprung

Meänkieli är ett finsk-ugriskt språk och språkgruppen som meänkieli tillhör kallas östersjöfinska språk. Till östersjöfinska språk hör också exempelvis estniska och karelska. Men meänkielis närmaste släktingar är finska och kvänska, som är ett nationellt minoritetsspråk i Norge. Talare av kvänska och meänkieli förstår varandra. Bägge språken visar också influenser från germanska språk som norska och svenska.

Liksom svenska och norska är meänkieli och finska närbesläktade språk och talare förstår till stor del varandra. I synnerhet i norra Finland är förståelsen

mellan språken stor, eftersom de finska dialekterna där har flera gemensamma egenskaper med meänkieli, medan finska språket i övriga landet har färre likheter i exempelvis ordförråd. Mellan finska och meänkieli är det vanligt att man hittar ord som skrivs och uttalas likadant men har olika betydelse och böjning, så kallade falska vänner. Ett exempel är verbet *pyörtyä*, som betyder *att svimma* på standardfinska, men har betydelsen *att gå vilse* på meänkieli.

Dialekter

Grovt indelat talar man om tre dialekter av meänkieli, där grammatik och ordförråd skiljer sig i viss grad. Tornedalsdialekten eller Torneälvdalsdialekten talas i Pajala, Övertorneå och Haparanda. Skriftspråket meänkieli är baserat på den. I området kring Gällivare talas Gällivaredialekten, vilken har påverkats av samiska i högre grad än de andra. Lannankieli talas i exempelvis Kurravaara och Jukkasjärvi och talarna kallas lantalaiset. I den relativt unga staden Kiruna talas både lannankieli och tornedalsdialekten. Skillnaderna mellan dialekterna är inte så stora, utan alla förstår varandra.

Uttal och grammatik

Meänkieli skrivs med det latinska alfabetet. Bokstaven H är meänkielis kännetecken och dialektmarkör, bokstavsljudet hörs i de flesta ord. I meänkieli betecknas korta vokaler och konsonanter med en bokstav och långa med två: *uni* (dröm) respektive *uuni* (ugn). Grammatiken är på många sätt lik finskans, men den skiljer sig åt ibland. Meänkieli har med tiden influerats av den svenska grammatiken, men också bevarat många äldre ord och språkdrag som inte kan hittas i standard-/skriftfinskan.

Skriftspråk och standardisering

Meänkieli har historiskt varit ett talat språk. Under de senaste årtiondena har man arbetat med att ta fram en beskrivande grammatik och att skapa ordböcker för den som vill ta reda på vad orden betyder och hur de skrivs, eller för den som vill lära sig meänkieli. Att etablera ett skriftspråk höjer språkets status. Flera ordboksprojekt kring meänkieli har genomförts och i dag finns det ordböcker för flera behov.

Kultur

Språket är en av de främsta bärarna av det tornedalska kulturarvet och i de meänkielitalande områdena finns en rik tradition av berättande. Meänkieli har traditionellt varit ett talat språk och först 1985 kom den första romanen på meänkieli ut. Numera finns en hel del litteratur på meänkieli, men man vill givetvis att det ska ges ut många fler böcker.

Det finns inga större dagstidningar som ges ut på meänkieli, endast några tidsskrifter. Meänraatio sänder radioprogram på språket. Tornedalsteatern

Jukkasjärvi är en traditionellt meänkielitalande ort. I dag finns här en arbetsgrupp som lägger till ortnamn på meänkieli på kartan.

använder meänkieli i delar av sina pjäser som de sätter upp på olika orter i framför allt Norrbotten.

Tornedalingarna har sedan 2015 en egen flagga och en egen dag, tornedalingarnas dag, som firas den 15 juli. Några kända tornedalingar är t.ex. Markus Fagervall som har vunnit Idol och tävlingen Stjärnor på is, deckarförfattaren Åsa Larsson, vars böcker också har filmatiserats, Mikael Niemi, som blev känd för sin bok ”Populärmusik från Vittula” och längdskidåkaren Charlotte Kalla, som tagit flera OS- och VM-guld.

FRÅGOR

- Varför är det svårt att beräkna hur många meänkielitalande det finns i Sverige?
- Vilka rättigheter har tornedalingar inom förvaltningskommunerna? (Se www.minoritet.se)
- Har det betydelse för ett språk att man kan studera det på universitet? Varför/varför inte?
- Vad är skillnaden mellan ett språk och en dialekt?